

SHAXS O'ZINI O'ZI RIVOJLANTIRISHGA TA'SIR ETUVCHI OMILLARNING MOHIYATI.

Sodirova Dilnozaxon Murodjon qizi

QDU, Psixologiya yo'nalishi 2-bosqich magistranti

E-mail: dilnozasodirova67@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada shaxsning o'zini o'zi rivojlantirish jarayoniga ta'sir etuvchi motivatsion omillarning mohiyati nazariy va empirik jihatdan tahlil etilgan. Tadqiqot davomida shaxs motivatsion tuzilishining asosiy komponentlari – hayotiy ta'minlanganlik, komfort, muloqot, ijodiy faollik, ijtimoiy foydalilik kabi omillarning o'zini o'zi rivojlantirish bilan o'zaro bog'liqligi aniqlangan. Natijalar talabalik davrida motivatsion omillar shaxsning o'zini o'zi anglash va rivojlantirish jarayonida muhim rol o'ynashini ko'rsatadi. Shuningdek, motivatsion tuzilmaning rivojlanishi individual imkoniyatlarni ro'yobga chiqarish bilan chambarchas bog'liq ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Shaxs, motivatsiya, motivatsion tuzilma, o'zini o'zi rivojlantirish, o'zini o'zi anglash, ehtiyojlar, ijodiy faollik, ijtimoiy faollik, talaba shaxsi, psixologik rivojlanish.

СУТЬ ФАКТОРОВ, ВЛИЯЮЩИХ НА САМОРАЗВИТИЕ ЧЕЛОВЕКА.

Аннотация: В данной статье теоретически и эмпирически анализируется сущность мотивационных факторов, влияющих на процесс саморазвития личности. В ходе исследования выявлено, что основные компоненты мотивационной структуры личности – жизненная безопасность, комфорт, коммуникабельность, творческая деятельность, социальная полезность и др. – взаимосвязаны с саморазвитием. Результаты показывают, что мотивационные факторы играют важную роль в процессе самосознания и развития личности в студенческий период. Также обосновано, что развитие мотивационной структуры тесно связано с реализацией индивидуального потенциала.

Ключевые слова: Личность, мотивация, мотивационная структура, саморазвитие, самосознание, потребности, творческая деятельность, социальная деятельность, личность студента, психологическое развитие.

THE ESSENCE OF FACTORS INFLUENCING A PERSON'S SELF- DEVELOPMENT

Abstract: This article provides a theoretical and empirical analysis of the motivational factors that influence the process of personal self-development. The study revealed that the key components of a person's motivational structure—life security, comfort, communication skills, creativity, social usefulness, etc.—are interconnected

with self-development. The results demonstrate that motivational factors play a significant role in the process of self-awareness and personal development during student life. It is also substantiated that the development of a person's motivational structure is closely linked to the realization of individual potential.

Keywords: Personality, motivation, motivational structure, self-development, self-awareness, needs, creative activity, social activity, student personality, psychological development.

O'zgarib borayotgan ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatda o'zlarining kasbiy istiqbollari mustaqil va real ravishda bayon qilishga va amalga oshirishga tayyor, mas'uliyatli, tanqidiy fikrlaydigan yosh avlodni tarbiyalash zamonaviy jamiyatning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, shaxsning motivatsion sohasini o'rganish hozirgi vaqtda juda muhim hayotiy muammolardan biridir. Chunki insonning motivatsion sohasi uning boshqa barcha hayotiy qarashlari, yo'nalishi va o'zining kimligini aniqlashga qaratilgan hokimiyatga aylanadi (K.V.Abakulova, A.G.Asmalov, N.A.Vaselev, V.P.Zinchenko, V.V.Signs, V.E.Klochko, D.A.Leontev, E.Yu.Patleeva).

Ta'kidlash joizki, motivatsion faoliyatning manbai va shu bilan birga har qanday faoliyat natijasini rag'batlantirish tizimi sifatida turli jihatlari o'rganiladi. Shu nuqtai nazardan shaxs motivatsion sohasi turli mualliflar tomonidan o'ziga xos talqin qilinadi. Tadqiqotlarda uni o'ziga xos motiv, yagona tizim hamda ularning murakkab o'zaro to'qnashuvi va ta'sirida ehtiyojlar, motivlar, maqsadlar, manfaatlarni o'z ichiga olgan maxsus soha sifatida belgilaydilar.

Motivatsiyani o'rganadigan (V.I.Aseev, J.Atkinson, L.I.Bojovich, B.I.Dodonov, A.Maslou, E.K.Savenko) uni ma'lum bir ierarxik tuzilmalarni o'z ichiga olgan murakkab tizim sifatida qarashi samarali bo'lishini ta'kidlaydilar. Shu o'rinda motivatsion sohaning tuzilishi muzlatilgan status emas, balki hayot jarayonida rivojlanadigan ta'limdir¹. Mazkur masala, X.Murriy tomonidan ko'rib chiqilgan bo'lib, ko'plab xatti-harakatlarning motivatorlari orasida u to'rtta asosiy jihatlarni ajratib ko'rsatadi: yutuqqa bo'lgan ehtiyoj, hukmronlik, mustaqillik, kirisha olish.

A.Maslou tomonidan tuzilgan shaxsning motivatsion sohasi ikki qatlam shaklida taqdim etiladi: yuqori qavat ong tomonidan to'liq boshqariladigan psixik hodisalarni, pastki qavat disklar, kayfiyatlarni, ta'sirlarni, istaklarni va boshqalarni shakllantiradi². A.Maslou tomonidan individual motivlarni emas, balki ularning shaxs rivojlanishidagi rolga qarab ahamiyatlilik ierarxiyasida tartiblashtirilgan barcha guruhlarini ajratib ko'rsatadi. Shuningdek, A.Maslouning asosiy g'oyasi shundan iboratki, shaxs o'z

¹Леонова И.Ю. Влияние доверия к себе на склонность к виктимному поведению // Вестник Удмуртского университета. – 2017. – № 3. – С. 322-328.

²Леонова И.Ю. Влияние доверия к себе на склонность к виктимному поведению // Вестник Удмуртского университета. – 2017. – № 3. – С. 322-328.

individual imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish yo'li o'zini o'zi anglashi uchun uning dolzarb ehtiyojlarini qondirgandan keyingina ochiladi.

Psixologik rivojlanish omillariga tobora yuqori ehtiyojlarni doimiy ravishda qondirish sifatida taqdim etiladi. O'zini o'zi anglashga nisbatan harakat faqat quyi ehtiyojlarni qondirgandan keyingina yuzaga kelishi mumkin. Motivlar ko'rinishidagi ehtiyojlarni obyektivlashtirish jarayoni tabiatan individual bo'lib, ma'lum bir odam hayotining sharoitlariga bog'liq. Xususan, muloqotga bo'lgan ehtiyoj ba'zi odamlarda hamkorlik motivatsiyasi, alturizm, o'zgalarda boshqalarga nisbatan zulumkor, kelishmovchilik pozitsiyasi shaklida amalga oshirilishi mumkin.

Shunday qilib, A.Maslouning fikriga ko'ra, insonning asosiy ehtiyoji – bu o'zini o'zi rivojlantirish va o'zini o'zi namoyon qilish istagidir. Hayotning har bir lahzasida shaxs oldinga siljish, yuksak maqsad yo'lida paydo bo'ladigan to'siqlarni yengib o'tish yoki orqaga chekinish qurolli maydoniga kirish yoki undan bosh tortish kabi tanlovlar mavjud.

O'zini o'zi anglaydigan kishi har doim oldinga siljishni, to'siqlarni yengib o'tishni tanlaydi. A.Maslouning fikricha, o'zini o'zi qayta namoyon qilish tug'ma hodisa bo'lib, bu inson tabiatining bir qismidir. Inson tug'ilishida yaxshilik, axloq, hayrixohlik ehtiyojlari bilan tug'iladi. Ular insonning ehtiyojlarini amalga oshirishi kerak. Shuning uchun o'zini ro'yobga chiqarish tug'ma ehtiyojlardan biridir ³.

Shuningdek, K.Obuxova himoya motivlarini alohida ta'kidlab, bu motivlar, go'yo odam o'zini tan olishi qiyin bo'lgan asosiy ehtiyojlarni “yashiradi”. Himoya motivining namoyon bo'lishi, harakatlar maqsadga zid bo'lmagan, balki u bilan qisman bog'liq bo'lgan hollarda sodir bo'ladi. Yu.M.Orlovning ta'kidlashicha, shaxs o'zini o'zi anglash va rivojlantirish jarayonining modulyatori bo'lgan hayotiy maqsadlarning ma'lum bir tizimi insonning asosiy intilishi bilan chambarchas bog'liqdir. Hayotiy yo'nalishlar – bu dastlab ma'lum bir faoliyat turiga moyillik, faoliyat uslubi, o'ziga, odamlar va umuman olamga bo'lgan munosabat turini ifodalovchi insonning tabiiy umumiy hayotiy yo'nalishi kiradi. Ba'zi odamlar ulardan kelib chiqadigan maqsadlar va hayotiy vazifalarning butun tuzilishiga ega. Ular o'zlarini bir vaqtning o'zida va ketma-ketlikda e'lon qilishlari mumkin. Chunonchi, hayotning ma'lum bir davrida eng muhim hayotiy yo'nalishlar va vazifalarning biri yoki ikkinchisi birinchi o'ringa chiqadi ⁴.

Yuqoridagilarni inobatga olgan holda, biz shaxsni motivatsiya psixologiyasining asosiy muammolaridan biri degan xulosaga kelishimiz mumkin. Zamonaviy psixologiyaning rivojlanishi uchun uning ahamiyati inson faoliyati manbalarini, uning faoliyatini rag'batlantiruvchi kuchlar, xulq-atvorini tahlil qilish bilan bog'liq.

Motivatsion tuzilmani shaxs tomonidan muayyan harakatlarni amalga oshirish uchun asos sifatida ko'rib chiqish mumkin. Jumladan, shaxsiy xulq-atvor bir motiv

³Леонова, И.Ю. Предикторы доверия к себе при переходе от подростничества к юности // Казанский педагогический журнал. – 2014. – № 6(107). – С. 111-121.

⁴Лучанская Л.С. Особенности принятия учебной задачи шестилетними детьми. //Новые исследования в психологии. М.: Педагогика, 1988,- С.30-34 .

bilan emas, balki ularning yig'indisi bilan belgilanadi. Bunday motivlar shaxsga ta'sir qilish darajasiga qarab, bir-biriga ma'lum nisbatda bo'lishi va umumlashtirilgan shaklda ko'plab dispozitsiyalarni ifodalaydi.

Rivojlanish jarayonida inson hayotiy tajribani egallashi bilanoq, uning oldida namoyon bo'lishining yangi qirralari, balki hatto ozmi-ko'pmi chuqur qayta ko'rib chiqish imkoniyati yuzaga keladi. Mazkur qayta o'ylash jarayonini inson butun hayoti davomida kuzatib boradi. Uning mavjudligini eng yaqin va asosiy mazmunini shakllantiradi hamda harakat motivlarini va hayotda hal qiladigan vazifalarning ichki ma'nosini belgilaydi. Shu nuqtai nazardan olganda, motiv va xulq-atvor motivlari muammosi psixologiya fanida hal qiluvchi masalalardan biri hisoblanadi.

Tadqiqot ishimizning navbatdagi bosqichida o'zini o'zi rivojlantirish va shaxs motivatsion tuzilish sohalari o'rtasidagi interkorrelyatsion bog'lanishlarni aniqlashga e'tiborimizni qaratdik. Buning uchun sinaluvchilar guruhida T.A.Ratanova, N.F.Shlyaxtaning “O'zini o'zi rivojlantirishga tayyorgarlik”, V.I.Zvereva, N.V.Nemovlarning “Pedagogning rivojlanishga tayyorgarlik darajasini baholash” va “Shaxs motivatsion tuzilishining diagnostikasi” (V.E. Milman) metodikalari o'tkazildi. O'tkazilgan metodikalar asosida to'plangan ma'lumotlar miqdor va sifat jihatidan tahlil qilindi.

O'zini o'zi rivojlanishi va shaxs motivatsion tuzilish sohalari o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik

2.3.1-jadval

Motivatsion tuzilish sohalari	O'zini o'zi rivojlantirish	Kasbiy o'zini o'zi rivojlantirish
Hayotiy ta'minlanganlik	0,13*	0,00
Komfort	0,18**	-0,02
Muloqot	0,17**	0,01
Umumiy faollik	0,09	0,04
Ijodiy faollik	0,22**	-0,02
Ijtimoiy foydalilik	0,15**	-0,03

Empirik tadqiqot natijalariga ko'ra, hayotiy ta'minlanganlik o'zini o'zi rivojlantirish bilan ($r=0,13$; $p \leq 0,05$) ahamiyatli aloqadorlikka ega ekanligi aniqlandi. Ma'lumki, talaba shaxsida o'z hayotidan qoniqishi hayotiy barcha ehtiyojlari bilan ta'minlanganlik, ularda o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishning destruktiv tipining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Chunonchi, mazkur toifaga kiradigan talabalarda o'zini o'zi yuqori baholash, atrofdagilardan o'zini ustun qo'yish kabi sifatning taraqqiyoti kuzatiladi. Ta'kidlash joizki, talaba shaxsining har jihatdan to'laqonli ta'minlanganligi, o'z ehtiyojlaridan ham ustun narsalarga ega bo'lishi, ularda o'zini o'zi anglash tizimi bilan bog'liq xususiyatlarini rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi.

Metodika natijalariga ko'ra, o'zini o'zi rivojlantirish komfort bilan ($r=0,18$; $p\leq 0,01$) kuchli darajada ahamiyatli munosabat mavjudligi aniqlandi. Ta'kidlash joizki, talaba o'quv faoliyatida muvaffaqiyatga erishishi uchun o'ziga qulay muhit yaratishi lozim. Buning uchun talaba kursdoshlari, tengdoshlarini o'ylamagan holda o'zi uchun qulay bo'lgan muhitni yaratishga harakat qiladi. Albatta, o'zgalarni o'ylamagan talabalarga nisbatan qolganlarda ichki ziddiyatlilik, nizolashuvchanlik, o'zgalarga nisbatan nafrat hissining uyg'onishiga sabab bo'ladi. Shu bois mazkur hodisalar o'rtasida ahamiyatli bog'liqlik kuzatiladi.

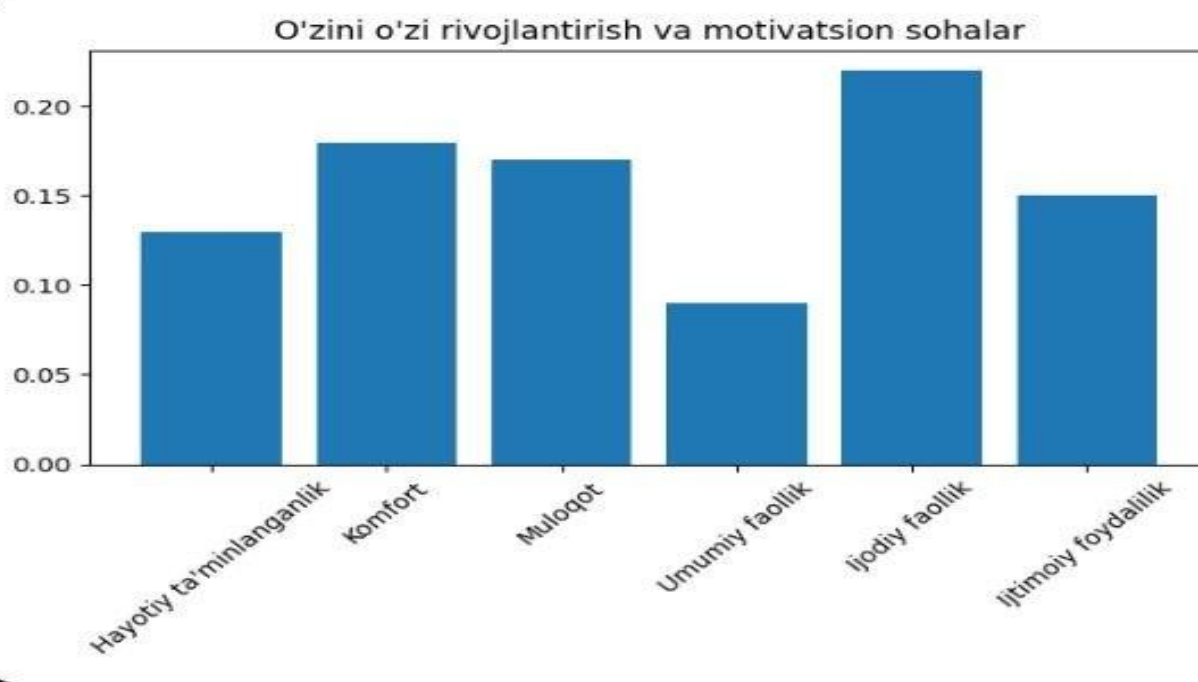
Tajriba natijalariga ko'ra, talaba shaxsida muloqotchanlik qobiliyatining rivojlanganligi o'zini o'zi rivojlantirish bilan ($r=0,17$; $p\leq 0,01$) kuchli darajada ahamiyatli aloqadorlik mavjudligi qayd etildi. Ma'lumki, talaba o'z sohasiga doir bilim, ko'nikma, malakalarini puxta egallashi hamda kelajakda malakali mutaxassis sifatida shakllanishlari uchun o'zlarida muloqotchanlik qobiliyati rivojlanishini talab qiladi. Aksincha, talaba shaxsida muloqot malakalarini rivojlanmaganligi ularni atrofdagilar bilan muloqotga kirishish jarayonida negatvizm va agressiv holatlarning namoyon qilishlari bilan tavsiflanadi. Bu o'z-o'zidan o'ziga va o'zgalarga nisbatan hurmat hissining yetarli darajada shakllanmasligiga olib keladi.

Talabalik davrida ijodiy faollik o'zini o'zi rivojlantirish bilan ($r=0,22$; $p\leq 0,01$) yuqori darajada ahamiyatlilikka ega. O'zida ijodiy faollik ustuvor bo'lgan talabalar doimiy ravishda ijodkor, har qanday narsaga nisbatan kreativ yondashadigan, ixtiro va kashfiyotlarni amalga oshirishga moyil shaxslar hisoblanadi. Bundan ko'rinadiki, talabalar tomonidan tayyorlangan ijod mahsullari atrofdagilar tomonidan o'rinli baholanmasa, ularda o'zlari tomonidan yaratilgan mahsulotlaridan qoniqmaslik, o'z imkoniyati va qobiliyatlarini yuzaga chiqarmaslikka nisbatan xohishning ustuvorligi kuzatiladi. Shu nuqtai nazardan olganda, talabalik davrida ijodiy faollikning ortishi ulardagi o'z individual imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishning destruktiv tipiga o'z ta'sirini ko'rsatadi.

O'zini o'zi rivojlanishi va shaxs motivatsion tuzilish sohalari o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik

2.3.1-rasm

Tadqiqot natijalariga ko'ra, ijtimoiy foydalilik o'zini o'zi rivojlantirish bilan ($r=0,15$; $p \leq 0,01$) yuqori darajada ahamiyatlilikka ega ekanligi aniqlandi. Talabalar faoliyatiga nazar tashlaydigan bo'lsak, u o'zining barcha faoliyatlarida ijtimoiy faollik ko'rsatishiga harakat qiladilar. Shu o'rinda aytib o'tish joizki, talaba o'quv faoliyatida qo'lga kiritadigan muvaffaqiyatlarining asosini ular tomonidan ko'rsatilayotgan ijtimoiy faollik tashkil qiladi. Shuning uchun aksariyat talabalarimizda o'qish va ijtimoiy faoliyatlarda yuqori faollik bilan harakat qilishlari kuzatiladi. Demak, o'z individual imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishning destruktiv tipi yuqori darajada rivojlangan talabalarda ijtimoiy faollik kuchli darajada ekanligi ma'lum bo'ldi.

O'tkazilgan tajriba-sinov ishlarining natijalariga ko'ra, talabalik davrida shaxs motivatsion tuzilish sohalari o'rtasida ahamiyatli aloqadorlik ko'zga tashlanadi. Shuning bilan birga, talaba shaxsida kursdan kursga o'tishi bilan o'zini o'zi rivojlantirish va motivatsion tuzilish sohalari ahamiyatli aloqadorlik qayd etildi. Ayniqsa, shaxs o'zini o'zi rivojlantirish shaxs motivatsion tuzilishining kayfiyat, muloqot, ijodiy faollik, ijtimoiy foydalilik kabi sohalari bilan kuchli darajada hayotiy ta'minlanganlik bilan ahamiyatli aloqadorlik kuzatilsa, umumiy faollik bilan bog'liqlik qayd etilmaydi.

Xulosa qilib aytganda tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, shaxsning o'zini o'zi rivojlantirish jarayoni motivatsion tuzilmaning turli komponentlari bilan uzviy bog'liqdir. Ayniqsa, komfort, muloqot, ijodiy faollik va ijtimoiy foydalilik kabi omillar bilan ijobiy va ahamiyatli bog'liqlik mavjudligi aniqlandi. Bu esa talaba shaxsining rivojlanishida ijtimoiy muhit, kommunikativ kompetensiyalar va ijodiy yondashuv muhim ahamiyat kasb etishini tasdiqlaydi.

Shuningdek, hayotiy ta'minlanganlik darajasi ham o'zini o'zi rivojlantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatishi qayd etildi. Biroq umumiy faollik bilan sezilarli bog'liqlik

aniqlanmadi, bu esa motivatsion tuzilmaning ayrim komponentlari selektiv ta'sirga ega ekanligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, shaxsning o'zini o'zi rivojlantirish jarayoni ko'p omilli bo'lib, u individual ehtiyojlar, ichki motivlar va tashqi ijtimoiy sharoitlar bilan belgilanadi. Mazkur natijalar ta'lim jarayonida talabalarning motivatsion sohasini rivojlantirishga qaratilgan psixologik-pedagogik choralarni ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Maslou A. Motivatsiya i lichnost. – Sankt-Peterburg: Piter, 2008.
2. Leontev D.A. Psixologiya smysla. – Moskva: Smysl, 2003.
3. Bojovich L.I. Lichnost i ee formirovanie v detskom vozraste. – Moskva: Prosveshenie, 1968.
4. Aseev V.I. Motivatsiya povedeniya i formirovanie lichnosti. – Moskva, 1976.
5. Zinchenko V.P. Psixologicheskie osnovy deyatelnosti. – Moskva, 2001.
6. Murray H. Explorations in Personality. – New York: Oxford University Press, 1938.
7. Nemov R.S. Psixologiya (1-3 tom). – Moskva: Vldos, 2001.
8. Milman V.E. Metodika diagnostiki motivatsionnoy struktury lichnosti. – Moskva, 1990.
9. Orlov Yu.M. Samosoznanie i samorazvitie lichnosti. – Moskva, 2002.
10. Obuxova L.F. Vozrastnaya psixologiya. – Moskva: Pedagogika, 1996.

